

Türk Kültürünün Rus Kültürü Üzerindeki Etkileri

The Effects of Turkish Culture on Russian Culture

Yusufcan YASİN

(Ürümchi/China)

E-mail: mkasgar@126.com

The relationship between Turkish and Russian cultures began in the early 9th century. From that time on, the relationship between the two nations became very strong and the Russian people was heavily influenced by the Turkish culture. Turkish culture in the history of Russian culture left important traces as 'Turkish phenomenon'.

Key Words: Turkish and Russian relationship, Turkish culture, Russian culture.

Orta Asya ile bunun tabii bir devamı olan güneydoğu Avrupa bozkırları, bilhassa Güney Rusya bozkırları tarihin kaydettiği en eski devirlerden beri, Türklerin yaşadığı bir saha olmuştur. Burası Orta Asya'da yer darlığı, kıtlık veya siyasî-askerî bir sebeple sıkıntıya düşen ve bu tedirginlikten kurtulmak için huzurlu, rahat, hür yeni iklimler arayarak batıya göç eden muhtelif Türk kavimlerinin yeniden kaynaşmalarına sahne olduğu gibi, Türklerin Avrupa kavimleri ile temaslar kurduğu ilk mıntıka da olmuştur.

Milattan sonraki IV. yüzyılın ortalarından itibaren Orta Asya'dan batıya doğru göç eden Hun, Ogur-Bulgar, Sabir, Avar, Hazar, Peçenek, Uz ve Kuman-Kıpçak Türk kavimleri, önce bu mıntikalarda toparlanmış ve muazzam imparatorluklar, siyasî ve askerî teşekküller kurmuştur ve sonra Avrupa'nın iç bölgelerine doğru ilerlemiştir. Nihayet burası Türklerin ikinci anayurdu haline gelmiş ve Türk kültürünün başlıca merkezlerinden birini teşkil etmiştir. Türklerin Rus kültürü üzerindeki etkileri de tam burada başlamıştır. Söz konusu kültür etkileri ise, komşuluk, ticarî faaliyetler, savaşlar, evlenmeler sonucunda taklit yoluyla ortaya çıkmıştır.

İlk olarak şunu belirtmek istiyoruz ki, Türklerin Rus kültürü üzerindeki etkileri *Oğuzname* adlı meşhur Türk destanına da yansımıştır. Bu destanda Oğuz kağanın batıya doğru ilerlediği ve İdil vadisinde Urumhan'ı bozguna uğrattıkları, Urumhan'ın *Urusbeg* adlı kardeşinin Oğuz kağana bağlandığı ve Oğuz kağanın ona *Saklap* adını verdiği kaydedilmiştir (Shimin-Ayup 1980: 50). Kimi araştırmacılar adı geçen Türk destanındaki *Urumhan* ve *Urusbeg* adlarıyla Slavlar ve onların doğu kolu olan Rusların kastedildiğini ileri sürmektedirler. Tarihî gerçekler de destanda söylendiği gibidir. Nitekim XIII. yüzyılda Turfan'da istinsah edilen Oğuz kağan destanında Türk hâkimiyeti altına girmiş olan Ruslardan bahsedilmesi, aynı destanın Türk kültürünün Rus kültürüne yaptıkları etkilerini belirtmek bakımından büyük önemi haiz olduğunu gösterir. Ayrıca, Rusların köken bakımından Türkler ile hiçbir ilgisi yoktur. Böyle olmasına rağmen, ortaçağda Araplar ve İranlılar (İbn Fazlan, Mervizi gibi tarihçiler) Rusları Türk zannetmişlerdir. Bu durumu, Türk kültürünün Ruslar üzerindeki derin etkileri olarak kabul ediyorum.

Araştırmalar sonucunda bilindiği gibi, Türk-Rus ilişkileri ise IX. yüzyılın ilk yarısında başlamıştır. Bu Hazar devletinin gelişme çağlarına rastlar. Bu tarihten itibaren Türkler ile Rus topluluğunun ilişkileri gittikçe yoğunlaşmış ve günümüze kadar süregelmiştir. Aralarında devam eden karşılıklı ilişkilerde, Türklerin Rus kültürüne verdikleri unsurlar, onların Rus kültüründen aldıklarından fazladır. Üstelik Ruslar Türk kültürünü içten benimseyerek almıştır. Gerçekten asırlar boyunca Rusların hukuk, ordu, adliye, iktisadî hayat, mimarî, madencilik, ev takımları, giyim, kıyafet, müzik, dil, düşünce, edebiyat, sanat, soyadlar, örf ve adet vs. gibi Türk kültüründen aldığı unsurlar, onların kültür tarihinin inkişafına büyük katkıda bulunmuş ve Rus kültür tarihinde bir ‘Türkizm’ hareketini ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden, eski Sovyetler Birliği’nde bir Türkolog tarihçi “*Rusya tarihi, Kiev Rusları zamanından bu yana devamlı olarak ilk-Ortaçağ Türk kavimleri dünyasına bağlıdır*” (Hayit 1987: 26) diyerek bu noktayı açıklamıştır. Burada şunu hemen belirtmek icap eder ki, bin yıldan fazla devam eden bu cereyan, zaten iki ayrı kavim mensubunun hayatı ve kaderi üzerinde farklı mahiyet taşıyan büyük tarihî hadisleri ve kültür değişmelerini ortaya çıkarmıştır. Bu iki milletin kalkınmaları veya geri kalmaları, yükselmeleri ve çökmeleri, her şeyden önce karşılıklı ilişkileri ve birbirine yaptıkları kültür etkilerinin mahiyeti ve neticesiyle ilgili olmuştur.

Bilindiği gibi, Rus kültürünü etkileyen ilk Türk kavmi Hazarlardır. Hazarlar VII-X. yüzyıllarda kuvvetli teşkilatı, canlı ticarî faaliyeti, dinî toleransı ve iktisadî refahı ile Kafkaslar ve Karadeniz’in şimal düzlüklerinde İdil’den (Volga) Özü’ye (Dinyeper) Çolman’a ve Kiev’e uzanan sahada siyasî istikrar sağlamıştır ve doğu Avrupa tarihinde büyük bir rol oynamış en mühim Türk devleti olarak görünmektedir. Aynı devlet kuvvetli ordusu ile, hâkim olduğu geniş sahada asayiş ve ulaşım güvenliği temin ederek VII.-IX. yüzyıllar boyunca doğu Avrupa’da tam manasıyla bir ‘Hazar Barışı Çağı’ gerçekleştirmiştir. Hazar Barışı ulaşımı hızlandırmış, mal mübadelesini arttırmış, dolayısıyla hakanlık doğu ve batı milletlerinin kütleler halinde ticaret ve sanat erbabının kaynaştığı bir ülke haline gelmiştir. Hazar barışının sağladığı sükûnet ve huzurla gelişen ticarî faaliyet, tarihin en mühim hadiselerinden biri olmak üzere, Rus-Slav devletinin teşekkülüne yardım etmiştir (Kafesoğlu 1988: 195, 198). Böyle bir elverişli ortam,

VIII. yüzyıl içinde İskandinavya'dan gelen ve Ladoga ve İlmen gölü çevrelerinde yerleşerek, Doğu Slavları hakimiyetleri altına almaya ve yer yer şehir tesis etmeye başlayan Ruslar (Norman-Vareg)'ın iktisadın gelişmesini sağlamak amacıyla Hazar devletinin hakimiyetini tanımaya sebep olmuştur. Mas'udi'ye göre, bu esnada bir kısım Ruslar Hazar payitahtı Etil'in Hazaran kısmında yaşarlar ve Hazarlara ücret ile askerlik ederlerdi. İbn Havkal “*Rusların ticaret merkezi daima Hazaran'da bulunur, Hazarlar onların getirdiklerinden onda bir alırlar*” demektedir. Bir kısım Rusların şimalî Kafkasya'da Hazarlara tabi koloniler kurdukları bazı kayıtlardan anlaşılmaktadır (Togan 1948: 410). Yine Mesudî'ye göre, Hazar memleketinde yedi adet baş kadı vardı ki, bunlardan ikisi müslümanların, ikisi Hazarların, ikisi hristiyanların, biri de Sakaliba (Mesudî'de: Slav ve Cermenler) ile Rusların ve kitabı olmayan diğer milletlerin işini görürdü. Müslüman kadılar Kur'an'a, Hazarlar Tevrat'a, Hıristiyanlar İncil'e ve kitabı olmayanlar da kendi adetlerine göre hükmederlerdi (Togan 1948: 400).

Hazar devletinin diğer kavimlerde olduğu gibi, Ruslar üzerinde de uyguladığı hoşgörü, aynı kavmin ticaret yaparak zenginleşmesine ve Hazar devletini model alarak hâkimiyet teşkil etmesini sağlamıştır. BARTHOLD'un belirttiği gibi, bunun ilk örnekleri, daha 839'da kurulmuş olan Rus birliğinde başkanın kendine Türkçe *hakan* (Chacanus) unvanını vermesinde görülür. 988'de Hıristiyanlığı kabul eden VLADIMIR ve sonra Knez YAROSLAV (1036-1050) hâlâ 'Hakan' (Kagan) unvanını taşımağa devam ediyordu. Metropolit HILARION (XI. asır), İbn Rüş'te (920'lerde), Gardizi ve Franik vakayinamesi hep Rus hakanlarından bahsederler (Kafesoğlu 1988: 199). 862'de Rus devletini kurmuş ve Sambata'ya gelerek, Hazarlara bağlı olarak, ticarî ve siyasî faaliyetlere girişmiş olan RURİK'in halefi OLEG kendi hâkimiyetine geçirmeğe muvaffak olan Kiev şehrinin Türkler tarafından kurulduğu ileri sürülmektedir. TOGAN'a göre, Kiev, Hazar hakanına bağlı üç birader (her halde üç kabile) Kıy, Şek (Çek) ve Hori (Horiv) tarafından tesis edilmiştir. Kıy (çoğulu Kıyat), Çek 'Çekli' ve Huri 'Yakutların ismi olmak üzere, Kuri ve Huri' Türk uruğ isimleridir (1948: 399). X. yüzyılda Kiev şehrinin bir kısmı 'Kozari' diye anılmakta idi. Kiev'e Türkçe *Mankermen* 'büyük hisar' da denilmiş. Kevin Alan BROOK'un bildirdiğine göre, Kiev Türkçeye ait bir kelimedir ve 'kuyu ev' anlamında gelir. Moskova'daki

Kremlin ‘hisar, kale’ sarayı adının Türkçe’den geldiği belirtilmiştir. İlk Rus kanunnamesi veya vekayinamesi *Ruskaya Pravda*’da “Drujina (idareciler) ile halk münasebetlerinin açıklanmasında adeta bir Hazar-Türk topluluğunu müşahede etmek mümkündür” (Kafesoğlu 1988: 199).

Rusların Hazarlardan öğrendikleri yalnız hukuk sahasında değil, aynı zamanda içtimaî ve kültürel hayatın diğer sahalarında da olmuştur. Gerçekten, Hazar çağında Kuzey Kafkasya’dan Orta Rusya’ya kadar tek bir kavmin elinden çıkmış ve her bakımdan Hazar özelliği gösteren bir kültürün yaşadığını hissetmek, anlayanlar için hiç de zor değildir. Ticaret ve taklit yolu ile Hazar eserleri, Rusya’nın kuzey bölgelerine kadar yayılmıştır. Kuzey Rusya’da önemli bir kültür merkezi olan Liada buluntuları bu yayılışın en güzel örneğini teşkil ediyorlardı (Ögel 1971: 77). Çernigov, Gnezdoro, Birka (İsveç) ve Kiev'deki Viking mezarlarında arkeologlar Hazar veya Hazar tipinde eşyalar buldular (giysi ve çömlek). Bu hususta SVYATOSLAV (946-972) da açık bir misal teşkil etmiştir. Peçenekleri örnek alarak yetiştirdiği için, ‘bir Peçenek başbuğu vasfındaki’ SVYATOSLAV Türk kültürünü çok benimsediğinden, halkına aynı kültür unsurlarının önemi hakkında teşvikte de bulunmuştur. Bununla kalmamış ve Türk tarzına daha uygun askerî güçleri meydana getirmeye çalışmış ve hem eğitim hem de teçhizat (silah, giyim, tuğ) bakımından aynı tarzda kara ve nehir(su) kuvvetlerini kurmuştur (Kafesoğlu 1988: 201-202, 238). Burada şunu belirtmek icap eder ki, Knez Oleg (882-912) zamanına kadar Türk-Hazarlara tabi olmak üzere yaşayan ve Hazarların sayesinde hâkimiyet ile iktisadî teşkilat tesis etme yeteneklerine sahip olan Ruslar, bu tarihten sonra da Hazarlardan ve Peçeneklerden aldıkları kültürün gücüyle hızla gelişmeye başlamıştır. Nihayet aynı kültüre dayanarak, 965’de Hazar devletine son vermiş Svyatoslav zamanında, Ruslar Hazar denizi ve Kafkaslar ile Balkanlar yönünde yayılmaya başladılar (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Maddesi, 1980: 321).

IX. yüzyılın sonlarında Peçenekler Karadeniz’in kuzeyini işgal ederek, Ruslar ve Bizans ile temasa geçtiler. Peçenekler Doğu Avrupa’da muntazam bir devlet kuramamış olmasına rağmen, savaş ve müdafaa zamanlarında ortak hareket etmiştir. Savaşçılığı ve silah yapmakta mahirliği ile, Rusların ve Bizansların dikkatini çekmiştir. Gerek Rus, gerek Bizans kaynakları Ruslar ile

Peçenekler arasında X. yüzyılın ortalarına doğru sıkı bir münasebetin kurulmuş olduğunda müttefiklerdir. Bilhassa Bizans kaynakları Rusların Peçenekler ile daima iyi geçinmeye gayret ettiklerini, zira Peçeneklerin Rus memleketine akın yaparak büyük ziyanlara sebebiyet verebilecek durumda olduklarını belirtmektedirler. Bu arada Peçeneklerin, Rus prenslerine paralı asker temin ettikleri de anlaşılmaktadır. Nitekim 944 yılında Rusların Bizanslara karşı açtıkları fakat sonu tatlıya bağlanan seferde, Peçenek askerlerinin de Rus ordusunda yer almış olduğunu öğreniyoruz (Gürün 1981: 252). Hatta meşhur SVYATOSLAV'ın 965'de Hazarlara karşı yaptığı sefer esnasında, Peçeneklerin dahi Ruslara katılmış oldukları ileri sürülmektedir (Kurat 1964: 538). Yukarıda zikredildiği gibi, Rusların Hazar devletini ortadan kaldırıp, Doğu Avrupa tarihine yeni bir siyasî kuvvet olarak katılmasında Peçeneklerin rolü oldukça önemli olmuştur. Böyle olmasına rağmen, çok geçmeden müttefiklerin arası açılmış ve 972'de SVYATOSLAV Peçenekler tarafından öldürülmüştür.

Rus vakayinamelerinde, 915'ten 1036 yılına kadar geçen 121 yıl içinde, Peçeneklerin Ruslara karşı 11 defa büyük çapta akın yaptıkları kaydedilir. Filhakika, Peçenek akınları Rusların Hazar gölüne ve Karadeniz'e inmelerine mani olmuştur. Bahsedildiği gibi, SVYATOSLAV'ın Peçenek örneğinde yetişmesi, Rusların Peçenek süvarilerine müracaat etmeleri ve Türk tarzında askeri güçleri meydana getirmeleri gibi olaylar Peçeneklerin Rus kültürü üzerindeki en derin etkilerinin askerî sahada görüldüğünü belirtmektedir. Bilhassa Peçenekler ile sıkı temasın Rus atlı kıtalarının teşekkülü üzerinde mühim tesiri olduğu kabul edilmelidir (Kurat 1964: 538).

Bunun dışında, Peçenek kültürünün kalıntıları olmak üzere bazı yer adları muhafaza edilmektedir. Toponimi araştırmalarından anlaşıldığı kadarıyla, bugünkü Ukrayna, Macaristan, Romanya, Balkanlar ve Anadolu'da Peçenekler ile ilgili birçok yer adına rastlanmaktadır; bilhassa Macaristan'da bu gibi isimler çoktur. Balkanlar'da ve Rusya'da bunlara hayli rastlanmaktadır (Kurat 1964: 542). BARTHOLD'un belirttiğine göre, VII. yüzyılın sonralarından beri Orta İdil boylarında yaşamakta olan Bulgarların dericiliği, X. yüzyıllara gelince çok inkişaf etmiştir. Bulgarların uzun konçlu çizmeleri müslüman memleketlerine ihraç ediliyordu ve orada en lüzumlu şey haline gelmiştir. Sonraları Bulgarların aynı

sahada büyük değere sahip olan debbaglık sanatı da Ruslara geçmiştir (Barthold 2006: 89). Rusların İdil Bulgarlarından öğrendikleri yalnız bununla kalmamış, aynı zamanda devlet idare etme yöntemlerini de benimsemiştir. Ruslarda hakim olan ülüş sistemi, komşu Baltık kavimlerdekinden farklı ve Türkçe olmakla kalmayıp, ‘ulus’larını İdil bulgar şivesine göre *volost* tesmiye etmişler ve bununla bu sistemi nereden aldıklarını belirtmişlerdir (Togan 1981: 357).

XI. yüzyılın ilk yarısında Peçenekleri batıya iten Uzların, gömme adetleri ve tababet alanında Rusları etki altına aldıkları ileri sürülmüş ise de, aynı konuda daha açık bilgi verecek kaynaklara malik değiliz. Ama Uzları takip ederek Doğu Avrupa’yı işgal eden Kuman-Kıpçakların kültür düzeylerinin üstünlüğü ve Rusların ona merak ettiği çeşitli kaynaklardan anlaşılıyor. Ruslar ile ilk olarak 1054’ de temasa gelen Kuman-Kıpçaklar, hakimiyetini Balkaş gölü ve Talas bölgesinden Tuna ağızlarına kadar yaymış ve Rus, Bulgar, Alan, Burtas, Hazar, Ulah ve Mordvaları tabiiyetine almıştır. Buna rağmen, Kuman-Kıpçaklar da Peçenekler gibi tam bir siyasî birlik meydana getirememiş, fakat kavmî birlik halinde, vakit vakit müşterek hareket edebilmiştir. Rus kaynaklarından anlaşıldığına göre, savaş sanatında çok ilerlemiş olan Kuman-Kıpçak tarihinin baslıca mevzuunu düşmanları ile mücadele teşkil eder (Arat 1977b: 714). Aynı mücadelelerin sürekli artması Rusların kaderi üzerinde büyük etkiler yapmıştır. Hakikatan, Kiev Rusyası’na Kuman-Kıpçakların sürekli akınları, Varegler (Ruslar) ile Slavların bir takım yer değiştirmelere maruz kalarak birbirleri ile karışıp kaynaşmalarına ve bugünkü büyük Rus kitlesinin meydana gelmesine de yol açmıştır (Genç 1983: 275). Rus ilim adamları tarafından Rus edebiyatının en eski ve en güzel örneği olarak kabul edilen *Slova o Polku Igoreva* ‘Igor Bölüğü Destanı’ da onların 1185’te Kuman-Kıpçaklar karşısında uğradıkları müthiş hezimetin etkisi ile meydana gelmiştir. Bir nevi kahramanlık destanı olan bu eserin yazarı henüz kesin olarak bilinmemektedir. Rus edebiyatının hayat görüşüdür diye ifade edilmekte olan bu destan, Kuman-Kıpçakların tarihi, kültürü ve dilinin tesirleri altında meydana gelmiştir (Hayit 1987: 27). Kuman-Kıpçaklarda destancılık inkişaf etmiştir. Onlar, *Sarakan*, *Bus*, *Bonyak* ve onun oğlu *Sevinç* ve *Konçak* isimindeki kahramanlarına ait destanları söylerlerdi. Kuman-Kıpçakların kahramanlık destanlarını Azak’taki Gotlar da öğrenmişlerdir. Ortak ile oğlu

Kunçek~Konçak adlı iki hükümdarına ait destanlarını Ruslar da öğrenmişlerdir (Togan 1981: 164). Bu yüzden Kuman-Kıpçak düşmanlığına rağmen, aynı destanda ve diğer Rus vekayinamelerinde Kuman-Kıpçak edebî boyası yerleşmeye muvaffak olmuştur. Görülen etkiler yalnız edebî sanatlara mahsus kalmamış, Rus savaş kültürü ve maden sanatı alanında da verimli ve çekici olmuştur. Nitekim BARTHOLD gibi otorite bir tarihçi dahi Rusların millî kültür varlığı sayılan ‘sekme bacak atma dansının’ Kuman-Kıpçaklara ait olduğunu açıklamaktadır. Araştırmalar bu iddiayı elbette kesinleştirecektir (Caferoğlu 1984: 160).

Türklerin Ruslar üzerindeki kültür tesirleri içinde *balalayka* da vardır. Rusların çok sevdikleri ve dünyada tanınan musiki aletlerinden biri olan *balalayka* Türklerin *kopuz* isimli sazının biraz değiştirilmiş şeklinden başka bir şey değildir (Hayit 1987: 30). KAFESOĞLU’nun belirttiğine göre, Asya Hunlarından beri bütün Türkler arasında en çok tanınmış olduğu anlaşılan bu basit, fakat tatlı sesli saz *kopuz~kobuz* atalarımızla Rusya’ya değil, aynı zamanda Mısır, Suriye, Balkanlar, Macaristan, eski Çekoslovakya, Polonya, Ukrayna ve Almanya’ya da geçmiş ve oralarda çok sevilen sazlardan biri olmuştur (1988: 258).

Rusların ve Balkanlar’ın tarihine ve kültürüne büyük değişmeler getiren Kuman-Kıpçakların, kavimler birliği halinde devam eden siyasî teşekkülü XIII. yüzyıla gelince Moğol istilasıyla dağılmıştır. Adını verdiği *Deşt-i Kıpçak* ve çevreleri de üzerinde yaşamakta olan Türk kavimleriyle beraber Moğol imparatorluğuna ilhak edilmiştir.

Türk kökenli Cengiz’in kurduğu Moğol imparatorluğunun Batı kanadını teşkil eden Altın Orda devleti, kısa sürede Moğol vasfını kaybederek bir Türk devleti hüviyetine bürünmüştür. Filhakika, aynı devlet siyasî teşkilat, dil ve kültür bakımından tam bir bozkır Türk devletini andırıyorlardı. *Deşt-i Kıpçak* dahil olmak üzere, doğuda İrtiş bölgesinden batıda Karpat dağlarına kadar olan geniş toprakları kapsayan Altın Orda devletine Moskova ve Kiev Rusları başta olmak üzere Rusya’daki bütün knezlikler de boyun eğmiştir.

Altın Orda devleti döneminde (1237-1502), Ruslar aynı devlete 240 sene vergi ve haraç ödemek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla aynı hakimiyetin Rus tarihi

ve kültürü üzerinde çok yönlü etkilerinin görüldüğü muhakkaktır. Bilhassa Rusların dağınık kenezlikler durumundan çıkarak güçlü bir millî devlet teşkil etme düzeyine yükselmesini Altın Orda devletinin siyasî ve iktisadî hayatı sağlamıştır. Batu Han'ın buraları zaptettiğinde Rus yurdu tam bir siyasî anarşi içinde çalkandığından, iktisadî ve kültür refahının gerekli şartlarından biri olan iç emniyet mevcut değildi. Altın Orda tarafından tespit edilen kuvvetli bir disiplin, evvelâ her yerde iç emniyet ve asayişin yerleşmesine neden oldu; yine bu asayişin kurulmasıyla ilgili olarak, Saray ile Rus knezliklerindeki başkanlar ve darugalar, yahut askerî başbuğlar (tümen, bin ve yüz beğleri) arasında muntazam bir münasebet temin maksadıyla, daha Cengiz zamanında kurulan posta usulü, yeni yol sistemi geliştirildi.

O zamana kadar bir tek para sistemi olmayan Rus yurdunda, aynı esaslar üzerinde sikke bastırıldı. Rusça *denği* 'para, tenke' tabiri, Türkçe *tiyin* 'sincap' sözünden gelmiştir; gümrükler intizamlı bir hale kondu ki, Rusça *tamojnya* 'gümrük' tabiri de Türkçe-Moğolca *tamga* 'damga' sözünden gelmektedir. Bunun dışında Rus knezlerinin, büyüklerinin ve askerlerinin Saray'a ve hattâ İç Moğolistan'a kadar gitmeleri, birçok Rus büyüklerinin Tatarlar ile sıkı ilişkileri, Rusların yaşayış, giyim tarzlarında olduğu gibi, düşünüş ve görüşlerinde de Tatarların etkileri altında kalmalarına sebep olmuştur. Aynı şekilde Altın Orda'da tatbik edilen kuvvetli bir merkezî devlet rejiminin ve han otoritesinin, dolayısıyla Rus knezlerine bir örnek teşkil ettiğinde şüphe yoktur. Gerçekten, TOGAN'ın belirttiği gibi, Altın Orda idaresinde kalmaları, Ruslara istikrarlı bir siyasî bir idare sistemini sağladı. Ivan KALITA (1328-1340) aynı merkezî devlet temayülüne uyararak ufak ve dağınık knezlikleri büyük knezlik merkezi olan Moskova etrafında birleştirmek ülküsünü tahakkuk ettirdi ve 'Rusların ilk birleştiricisi' unvanını aldı (Togan 1981: 370). Rus tarihçilerin fikirlerine göre, Moskova knezliği devlet idare hayatı meselesinde Altın Orda devletinden çok örnekler almıştır. Moskova knezleri Rus Çarları, I. Peter'e kadar diplomatik faaliyetlerinde ve elçilik merasimlerinde Altın Orda diplomasisinin bütün özelliklerini aynen tatbik etmişlerdir. Rus knezleri ve boyarlarının elbiseleri Türk prenslerinin elbiselerinden farklı değildir. Moskova knezliği bağımsız olduktan sonra da siyasî hayatında Türk etkileri devam etmiştir. Mesela, XVII.

asırda Rusya’da bulunan 915 prens ve boyarların 156’sı Türk Tatarlarından ibarettiler (Hayit 1987: 28). Kazan’ın 1552’de Ruslar tarafından işgal edilmesinden sonra bile, Rus asilzadeleri için Tatarlarla akraba olmak, Tatar kanı taşımak büyük bir onur ve övünme kaynağıydı. Rusların 1547’de en büyük hükümdar unvanı olarak kullanmaya başladığı *Çar* ‘büyük han’ sözünün, Hunlar zamanından beri Türkler arasında bilinmekte olan *çur~çor* unvanına dayandığı bunun en güzel örneklerindedir.

Zikredilmesi gerekli olan bir nokta daha var ki, daha Hazar devleti zamanında *Hakan* başta olmak üzere, bazı Türkçe unvan adları ve diğer birçok kelimeler Rus diline girmiştir. Böyle bir durumun Peçenekler zamanında da devam etmesi doğaldır. Bu sahada araştırma yapmış olan büyük Türk dilcisi CAFEROĞLU *Boyla-Buyla, Tudun, Bayan, Suçi, Uçan, San* gibi deyimlerin, aynı sıralarda İdil Bulgarcasından Rus diline geçen kelimeler olduğunu belirtmektedirler (1984: 100). Bunlardan ‘reis, başkan’ anlamında düşünülen *Boyla~Buyla* unvanı Rus kültür tarihinde büyük değer kazanmış ve *boyar~boyarin* şeklinde Rus aristokratlar grubuna mahsus bir terim haline gelmiştir (Boyla veya Buyla Maddesi, 1955: 499). Birçok milletlerin günümüz politik kurumlarında yaygın görülen ve ‘daire, servis, büro’ anlamında gelen ve menşe itibariyle Fransızca zannedilmekte olan *byoru* deyiminin aslını *boyar* sözüne bağlayıp kökeninin Türkçe *boyla* muessesesine dayandığını düşünmek daha doğru olabilir.

Igor Bölüğü Destanı Türk dilinin Rus dili üzerindeki tesirini gösteren ilk eserdir. Anlaşıldığına göre, destanda yerleşmiş Türkçe kelimelerin sayısı, oldukça büyük bir lugat teşkil edecek mahiyettedir. Dolayısıyla daha XVIII. yüzyılda Rus bilim adamları adı geçen destandaki Türk kökenli kelimeler üzerinde araştırmalar başlamıştır. Daha sonra BREZIN, GRIGOREV, MENGES, KAZIMBEK, MELIORANSKIY, KORŞ, KONONOV, BASKAKOV, SETAROV ve YUNALEYIVA gibi bilim adamları bu konuda araştırmalar yapmıştır. Özellikle BASKAKOV’un 1985’te yayınlandığı *Igor Destanında Türk Leksikası* adlı kitabı büyük öneme sahiptir. Türk dilinin Rus dili üzerindeki etkileri yalnız bu destanda değil, aynı zamanda Rusyada XIII.-XV. yüzyıllarda meydana getirilen 11 adet destan ve hikayede de görülmektedir (Hayit 1987: 29). Moğol istilasıyla Türk dili geniş bir yayılma ve büyük bir inkişafa geçtiği için, destanlarda da görüldüğü gibi, Altın

Orda döneminde Rus dilinde yerleşen Türkçe alıntılar geçen devirlere nazaran daha çoğalmış ve Rus dili sözlük haznesinin zenginleşmesini sağlamıştır. Kırgız Türk yazarı AYTMATOV'a göre, “Rusçanın üçte biri Türkçeden gelen kelimelerden oluşuyor”. HAYİT'in belirttiği gibi, meselenin önemli yönü, Rus dilindeki Türkçe kelimelerin rakamla ifadesi değil, Rus kültürünün en önemli kavramlarının ancak Türkçe sözlerle ifade edilmekte olduğudur.

Bu konuya elbette semantik açıdan bakmak gerekir. Nitekim Rus diline girmiş Türk menşeli kelimeler Rusya'da ve eski Sovyetler Birliği'nde çok ilgi çekici bir konu teşkil etmiştir. Eski Sovyetler Birliği'nde *Sovyetskaya Tyurkologiya* dergisi ve bazı diğer dergiler bu konu ile meşgul olduğu gibi, aynı devlette 1970'e kadar, üç defa *Doğu ve Batı Slav Dillerindeki Türkçe Menşeli Kelimeler* konusunda sempozyumlar düzenlenmiştir (Hayit 1987: 29-30). Rus diline yerleşen Türk kökenli sözler çağdaş sözlüklerde de geçer. 1954'te Pekin'de yayınlanan *Uygurca-Çinçe-Rusça Lugat*'ta, 1955'te Almaata'da yayınlanan *Rusça-Uygurca Lugat*'ta ve 1990'da Pekin'de yayınlanan *Kratkiy Russka-Kitayskiy i Kitayska-Ruskiy Slovar*'da da yüz yirmiden fazla Türkçe söze rastlıyoruz.

Aşağıda bunlardan bazı örnekleri göstermek istiyorum:

1. Hukuk, Adliye, Harb ve Bilgiye Ait Sözler

han 'han', *hanj* 'kukla prens', *bek* 'bey, knez', *bekstva* 'beylik', *orda* 'orda, saray', *sud* 'yargı'¹, *kara* 'ceza', *kurgan* 'kurgan', *ura* 'hurra, urmak, hücum etmek', *karaul* 'karakol', *yesaul* 'hassa ordusu', *ataka* 'atak, hücum etmek', *tavariş* 'yoldaş', *yazik* 'dil', *karandaş* 'kurşun kalem', *san* 'san, unvan', vs.

2. İktisat ile İlgili Sözler

tamojna 'gümrük, tamga veya damga' sözünden türemiştir. *karvan* 'ticaret heyeti', *bay* 'zengin adam', *bogaç* 'zengin adam', kelimesi Fransızca sayılmış ise de bunu doğru bulmuyoruz. Türklerin Fransuzlar ile temas kurmalarından önceki devirlere ait olan eski destanlarından *Dede Korkut*'ta kelime *han* adı olarak kullanılmıştır. *dengi* 'dengi-para', *kopeyka* 'para birimi' Çağataylılardan *Kebek*'in adından gelir. *tovar* 'ticaret malları', *çaban* 'çoban', *torgi* 'aksiyon', vs.

¹ Aslı Farsça zannedilen *sud* sözü Türkçe suç sözü kaynaklı olmalıdır.

3. Giyim ve Kuşama Ait Sözcükler

kalpak 'kalpak', *ştan* 'pantolon', *sandal* 'sandal', *başmak* 'ayakkabı', *soruk~soruçka* 'gömlek', *serga* 'küpe', *latka* 'bez', *mata* 'matah', *kuşak* 'kuşak', *yarlık* 'börk, marka', *yepança* 'eski ceket', *ton* 'ceket', *çekmen* 'çekmen', *jaket* 'ceket, pelerin', *tapan* 'taban, kabluk', *tesma* 'tasma, kuşak', *zigzag* 'eğri hatlar', *zinak* 'alamet', *usma* 'osma, süsleme boyası', *surguç* 'laka', *borod* 'bıyık', vs.

4. Evler, Ev Eşyaları ve Diğer Aletler ile İlgili Sözcükler

yurta 'çadır, yurt sözüne dayanır', *çayhana* 'çayhane', *kaznak* 'ambar', *şater* 'çadır', *oçag* 'ocak', *barak* 'baran, ağaç ev', *utyug* 'ütü', *sunduk* 'sandık', *çemodan* 'çemadan, bavul', *samawar* 'semawer', *balaman* 'balaman', *çaynik* 'çaydanlık', *kubok* 'kab, küp', *sofa* 'uzun divan', *ştik* 'keskin bıçak', *arkan* 'halat', *balda* 'balta, çekiç', *ketmen* 'ketmen', *burav* 'burgu, matkap, tornavide', *arba* 'araba', *igla* 'iğne, ilğa', *viyuk* 'yük, bagaj', *baraban* 'davul', *kanat* 'halat, ulama', *kapkan* 'kapan', *talk* 'beyaz kavut', *tara* 'sarılmış eşyalar', vs.

5. Sıfat Sözcükleri

yarkiy 'aydın, açık, bariz', *tuman* 'duman', *aliy* 'al, kırmızı', *bogatir* 'kahraman', *yauz* 'cengaver', *azart* 'cesaretlenmek', *alç* 'açgözlü, yiyici', *bagrowey* 'bağır renk', *tomniy* 'koyu renk', *çubariy* 'çapar, at rengi', *kariy* 'doru, siyah renkli at', *kolkliy* 'gülünç', *merzkiy* 'kabihi, iğrençlik', *zorkiy* 'keskin, bıçak', *tuskliy* 'ışık geçmez, kapalı', *kuterme* 'gürültü', *basmaç* 'basmacı', *koçevoy* 'göçebe, göçeri', *dim-dimka* 'boğucu sıcak, sis', vs.

6. Yiyecek ve İçecek Şeyler, Yer, Bitki ve Sulara Ait Sözcükler

şaşlık 'şiş kebab', *plov* 'pilav', *baklajan* 'patlıcan', *injur* 'incir', *izyum* 'üzüm, kuru üzüm', *uryuk* 'erik', *abruz* 'karpuz', *şeftala* 'şeftali kaktüsü', *fistaşka* 'çam fıstığı', *çınara* 'çınar', *aliça* 'aliç', *ayran* 'ayran', *çigit* 'çiğit', *yaçeman* 'buğday', *karagaç* 'kara ağaç', *kendir* 'kendir', *julgun* 'yulgun', *kamiş* 'kamuş', *vada* 'su, vadi', *buza* 'boza', *çay* 'çay', *bağça* 'kavun tarlası, tarla', *aul* 'köy, kışlak', *kayma* 'kenar, kiyi', *başseyin* 'sunun yukarı yatağı', *arik* 'ark, kanal', vs.

7. Hayvan ve Diğer Canlı Adları

bars 'kaplan', *kaban* 'yaban domuzu', *maral* 'geyik', *argamak* 'argamak, at', *loşad* 'at', *loşak* 'eşek', *işak* 'eşek', *kulan* 'kulan', *koza* 'koyun, keçi', *barsuk* 'porsuk-

borsuk', *bika* 'boğa', *djeyran* 'ceylan', *ular* 'ulay', *kukuşka* 'kuku', *balk* 'balık', *kalkan* 'kalkan', *koşka* 'dişi kedi, koçkar', *çerepaha* 'kaplumbağa', *paha* 'bağa', *tarakan* 'kırkayak-çokbacaklı', *sazan* 'toprak solucanı', *berkut* 'kartal', *sarança* 'çekirge', vs.

Bununla beraber, Ruslarda epeyce yaygın olarak görülen pek çok soyadların Türkçe ile ilgili olduğunu iyi biliyoruz. *Karahan*, *Korkmazov*, *Hanikov*, *Turgenev*, *Kutuzov*, *Kozlov*, *Uşakov*, *Bikov*, *Kurşakov*, *Çemedanov*, *Sergey*, *Çekmenov*, *Baskakov*, *Çapayev*, *Bulatov*, *Tuhaçevskiy*, *Buharin*, *Yanayev*, *Butin* ve *Aksakov* gibi soyadlar bu cümledendir. Bu hususta önemli araştırmaları yapan dilbilimcilerin başında gelen BASKAKOV, Altın Orda devleti döneminden bugüne kadar Ruslar arasında üç yüze kadar Türk kökenli soyadlarının kullanıldığını bildirmektedir (1997: 8-11).

Türk dilinin Rus dili üzerindeki en büyük etkilerinden biri *Kazak* ismidir. Anlaşıldığı gibi, *Kazak* tabiri '*hür, serbest adam, mert, cesur, yiğit*', '*kendi devletini terk eden isyancılar*', '*beğendiği tarafa giden adamlar*' anlamına gelir. XV. ve XVI. yüzyıllarda serbest yaşamak umuduyla, Moskova merkezi hükümetine ve Rus feodallerine karşı isyan ederek, Don, Yayık (Ural), İdil (Volga), Terek ve Dnyeper nehirleri çevresine göç eden ve göçebe veya yerleşik bir hayat süren bir kısım Ruslar tarihte *Kazak* (Rusça *Kozak*) ismiyle tanındılar. Aynı *Kazak* kelimesi de Türklerin *Kazak* kavminin ismidir. Bu Kazaklar yavaş yavaş teşkilatlanıp önemli bir askerî kuvvet oldular ve teşkilatının terimlerinden çoğu Türkçe veya Moğolca idiler. Mesela, Kazakların başbuğlarına *ataman* adı verilirdi. Bu ad bugüne kadar *hetman*, *getman* gibi muhtelif biçimlerde muhafaza edilmiştir. İnzibat subayları *yasavul* adı ile anılırdı. Yine *araba*, *küren*, *ulan* gibi terimler de askerî istihlamlar arasında görülmüştür (Kazak Maddesi, 1980: 438-439). *Kazak* adı aynı anlamda yine Rus-Slav diline de geçmiştir ve bilhassa hudut boylarında bekçilik vazifesi gören bir nevi imtiyazlı askerî koloni mensuplarına âlem olmuştur (Arat 1977a: 499).

Türk kültürün etkileri Rus yer adlarında da görülmüştür. Rus dilbilimcilerinden BASKAKOV Rusya'daki birçok yer adların Türk menşeli olduğunu bildirmektedir. BASKAKOV, aynı konu ile ilgili olan "*Moskova'da Türkçe Menşeli Cadde İsimleri*" adlı makalesinde şöyle yazmıştır: "*Bu makalede Moskova cadde isimlerinin doğu dillerine dayandığını, yani Türk, Moğol, Arap ve Fars menşeli olduğunu göstermek*

amaç edilmiştir. Bu çeşit cadde isimlerinin ekseriyeti Rus diline yine Türk dilinin aracılığıyla girmiştir.” Görüldüğü gibi, bu çeşit isimler millet adı, coğrafi isimler ve soyadlarına dayanmaktadır. BASKAKOV, buna örnek olarak *Tatar Caddesi, Türkmen Caddesi, Bayar Caddesi, İzumrud Caddesi, Arbat Caddesi, Ordinka, Balkanskaya, Balkayskaya, Yauzskaya, Izmaylov, Turgenev, Kozlov, Çapayev* gibi yer adlarını göstermiştir (1979: 20-29).

Yukarıda görüldüğü gibi, Türkçeden Rusçaya geçen sözlükler ve dil özellikleri hayret edilecek derecede çeşitli ve anlam bakımından derin olmakla, Türklerin Ruslar üzerindeki kültür etkilerinin en çok dil sahasında görüldüğünü kanıtlamaktadır. Böyle olmasına rağmen, aynı konu bugüne kadar gramer, fonetik ve deyim varlığı bakımından yeterince araştırılmamıştır.

Rusların gelenek, örf ve adetlerinin de Türk kültürünün etkisi altında kaldıklarını biliyoruz. Kadınlara saygı göstermek, üç, yedi, dokuz sayılarını kutsal olarak tanımak, ata önem vermek, sağ tarafın muteber sayılması, ekmek ve tuzu kutsal şey olarak tanımak, bıyık bırakmak, beline hançer (kılıç) veya bıçak takmak gibi yaşam tarzlarının Türklerden geçtiği bellidir. Rus dilbilimcisi RADLOFF da Rus tüccarların yanlarında Altay bıçaklarını taşımayı arzu ve tercih ettiklerini belirtmiştir (Ögel 1991: 163). Yine Rus mimarî sanatına Türk mimarisi tesirinin büyük olduğu ileri sürülmektedir. Aynı etki Rus duvar tarzlarında açıkça görülmektedir. Osmanlılar tarafından Rus çarîçesi KATHERİNA'ya hediye edilen 'Sultan II' isimli atın, Rus cinsi olan 'Orlov-Rostopchin' türünün oluşmasını sağlamış olduğu, Rus at ırkları kökeninde Türk hayvancılığının ne derecede etkili olduğunu bildirmektedir. Türkler yine diğer şark milletleri kültürünün Ruslara geçmesinde de bir geçit rolü oynamıştır. Örneğin, XII. yüzyılın sonlarından başlayarak Rusçaya Türkçenin sayesinde birçok doğu dilinden çok sayıda kelimenin geçmiş olduğu görülür (Yenisoy 1998: 7).

Rusların Türk kültürünün etkileri altında yaşadıkları tarihleri XIX. yüzyıla kadar sürmüştür. Ruslar, Türk kültürünü kendi istekleriyle benimsemiş ve kabul etmiştir. Bu yüzden aynı kültür Rus toplumunun kalkınmasında ve Rus kültürünün gelişmesinde çok önemli bir araç olmuştur.

XIX. yüzyılda Rusya Orta Asya'yı zapt ettikten sonra, Osmanlılar hariç, Türkler hayatında Rus kültürünün etkisi görülmeye başlamıştır. Fakat aynı etki farklı mahiyettedir ve Rus imparatorluğunun büyük Rusçuluğu hedef yapan, gayr-ı insanî tarzda süren sömürgecilik politikasının mahsulüdür. Bu cereyan, Rusların Türkleri Ruslaştırmak ve Hristiyanlığa sokmak amacıyla sürdürdüğü kültür hegemonyasıdır ve Rus kültürünün Türklere zorlama yoluyla yüklenmesi sonucunda vuku bulmuştur. Sözde kültür etkisi zannedilen bu çeşit kültür baskısını hedef yapan Türklerin siyasî hayat, ideoloji ve kültür bakımından çalkanmasına ve zayıflamasına sebep olmuştur.

Kaynakça

ARAT, R. R. (1977a). "Kazakistan" Maddesi, İslam Ansiklopedisi, 6, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul: 494a-505b.

ARAT, R. R. (1977b). "Kıpçak" Maddesi, İslam Ansiklopedisi, 6, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul: 713a-716b.

BARTHOLD, W. (2006). Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, Ankara: Çağlar Yayınevi.

BASKAKOV, N. A. (1978). "Zur Etymologie einiger Turkismen in der russischen Sprache", Ural-altaische Jahrbücher, 50: 12-16.

BASKAKOV, N. A. (1979). "Tyurkizmi v Nazvaniyax Moskovskix Ulits", Sovyetskaya Tyurkologiya, 2: 20-29.

BASKAKOV, N. A. (1997). Türk Kökenli Rus Soyadları, Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.

Boyla veya Buyla Maddesi (1955). Türk Ansiklopedisi, 7, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul: 498a-499a.

CAFEROĞLU, A. (1984). Türk Dili Tarihi, İstanbul: Enderun Kitabevi.

GENÇ, R. (1983). "Türk Tarihi" Maddesi, Türk Ansiklopedisi, 32, Milli Eğitim Basımevi, Ankara: 269a-295b.

GÜRÜN, K. n(1981). Türkler ve Türk Devletleri Tarihi, Ankara: Bilgi Yayınevi.

HAYİT, B. (1987). Sovyetler Birliği'ndeki Türklüğün ve İslâm'ın Bazı Meseleleri, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

KAFESOĞLU, İ. (1988). “Türkler” Maddesi, İslam Ansiklopedisi, 12/2, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul: 142a-280b.

Kazak Maddesi (1974). Türk Ansiklopedisi, 21, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul: 438b-439a.

KURAT, A. N. (1964). “Peçenekler” Maddesi, İslam Ansiklopedisi, 9, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul: 535b-545a.

ÖGEL, B. (1971), Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, I, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

ÖGEL, B. (1991). İslâmiyet’ten Önce Türk Kültür Tarihi (Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

SHIMIN, G; T. AYUP (1980). Kedimki Uygurların Tarihiy Dastani: Oğuzname, Beijing: Milletler Neşriyatı.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Maddesi (1980). Türk Ansiklopedisi, 29, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul: 273a-348b.

TOGAN, A. Z. V. (1981). Umumî Türk Tarihine Giriş, İstanbul: Enderun Kitabevi.

TOGAN, Z. V. (1948). “Hazarlar” Maddesi, İslam Ansiklopedisi, 5/1, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul: 397a-408b.

YENİSOY, H. S. (1998). Tarih Boyunca Slav-Türk Dil İlişkileri: Türkçede ve Öteki Türk Lehçelerinde Slav Leksik Unsurları, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.